

نقش انقلاب اسلامی در گسترش حدیث پژوهشی*

فرهاد عباسی**

چکیده

در دامنه پدیده حدیث و پژوهش میراث عظیم روایی در طول تاریخ به وجود آمد. در دوره معاصر و با وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ با محوریت شعارهای اسلامی، به حدیث بیش از پیش توجه گردید و در ابعاد مختلف، حدیث پژوهی شکل رشدیافته‌تری به خود گرفت و موجب تأسیس دانشکده‌ها، مراکز تحقیقاتی حدیثی و... گردید. یکی از عرصه‌های رشد و توسعه در دانش حدیث، در بخش پژوهش آن است. اینکه در چه شاخصه‌های پژوهشی و به چه میزان رشد داشته؟ پرسشی است که در نوشتار پیش رو پاسخ داده شده است. با بررسی انجام شده در شاخصه‌های مهم پژوهش دانش حدیث، همچون: مجلات، پایان‌نامه‌ها، انتشارات، کتابخانه‌ها و... پس از پیروزی انقلاب اسلامی رشد قابل توجهی داشته، به گونه‌ای که در برخی موضوعات پژوهشی طلوع و رشد آن فقط پس از پیروزی انقلاب بوده است.

واژگان کلیدی: وضعیت دانش حدیث، واحدهای پژوهشی حدیث، نشریات حدیثی، کتابخانه‌های حدیثی.

---

*. تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۷/۳ و تاریخ تأیید: ۱۳۹۷/۹/۱۶.

** مدرس جامعه المصطفی العالمیه: farhad.abbasi1357@gmail.com

مقدمه

حدیث، پس از قرآن کریم، دومین منبع مهم در دین اسلام است. در معارف شیعی به آنچه که از رسول اکرم ﷺ و ائمه معصومین علیهم السلام از قول، فعل و تقریر به دست ما رسیده است، حدیث گفته می‌شود. انتساب حدیث به معصومین علیهم السلام موجب مبنا قرار گرفتن آن برای عمل مسلمین شده و جایگاه رفیعی در نزد مسلمانان دارد. از همین رو مسلمانان به آموزش، فراگیری و هم‌چنین ثبت و تدوین و تفسیر احادیث، توجه بسیاری کرده و مجموعه‌های حدیثی را که شامل هزاران روایت در تمام موضوعات مورد نیاز مسلمانان است، فراهم آورده‌اند. چنین رویکرد روز افزونی باعث شد تا دانش حدیث به تدریج شکل گرفته و شاخه‌های متعددی برای فهم مقصود اصلی امام معصوم ایجاد گردد و بدین ترتیب، دانش‌های رجال، تاریخ حدیث، مصطلحات حدیث، فقه الحدیث و... برای حفظ، نشر، فهم و تبیین میراث روایی پدید آمد.

شکل‌گیری دانش‌های حدیثی و پژوهش در دامنه آن و هم‌چنین تدوین آثار حدیثی و حجم انبوه پژوهش‌ها و تحقیقات علما و دانشمندان در عرصه دانش‌های مختلف حدیث، موجب به وجود آمدن میراث عظیم روایی در طول تاریخ گردیده است. در دوره معاصر و با وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ با محوریت شعارهای اسلامی، به حدیث بیش از پیش توجه گردید از این رو برای بهره‌جستن از این سرمایه عظیم و برای یافتن پاسخی برای حل مسائل روز در ابعاد مختلف، حدیث پژوهی شکل رشد یافته‌تری به خود گرفته و موجب تأسیس دانشکده‌ها، مراکز تحقیقاتی حدیثی و... گردید که هر یک با طرح نظریاتی در گسترش و هم‌چنین اعتلای دانش حدیث گام‌های مؤثری برداشتند. در این نوشتار برآنیم که رشد دانش حدیث را در بخش پژوهش، در طول زمانی چهل ساله بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تبیین و معرفی کنیم. در این بررسی به بخش‌های مختلف پژوهش، از جمله واحدهای پژوهشی حدیثی، نشریات، پایان‌نامه‌ها، انتشارات، انجمن‌های علمی و کتابخانه پرداخته شده است.

۱. واحدهای پژوهشی

پیش از انقلاب اسلامی، پژوهش‌های حدیثی بیشتر به صورت فردی و یا گروهی، غیررسمی و مقطعی بوده است؛ آثار برخی از علماء در زمینه دانش حدیث، مانند: معجم رجال الحدیث مرحوم آیت الله خوئی از این دست از فعالیت‌هاست. سال ۱۳۴۳ اولین موسسه رسمی از سوی

جمعی از علما در راستای پاسخ‌گویی به شبهات و مبارزه با افکار التقاطی و مسموم، به نام موسسه در راه حق تأسیس گردید. این مؤسسه با پژوهش و نشر مجلات و جزوات در تشریح مسائل اعتقادی و اجتماعی و تاریخی، به تبلیغ دین در بین نوجوانان و جوانان پرداخته است. پس از آن تا ظهور انقلاب شکوهمند اسلامی، هیچ واحد پژوهشی اسلامی به صورت رسمی تأسیس نشده بود؛ اما از اوایل انقلاب، شاهد شکوفه‌زدن مراکز تحقیقاتی اسلامی در سطح کشور به‌ویژه در شهر مقدس قم هستیم. اکنون بیش از ۵۰ واحد پژوهشی رسمی علوم اسلامی در کشور تأسیس شده است. در این میان برخی از مؤسسات در عرصه علوم و معارف حدیث قدم‌های خوبی برداشته است که در این بخش به مهم‌ترین واحدهای پژوهشی که به صورت رسمی در حوزه علوم و معارف حدیث فعالیت دارند، به ترتیب تاریخ تأسیس پرداخته می‌شود:

یک - بنیاد بین المللی نهج البلاغه

بنیاد نهج البلاغه در سال ۱۳۵۵ کار خود را با تحقیق و پژوهش در متن نهج البلاغه آغاز می‌نماید و تا سال ۱۳۵۷ و پیروزی انقلاب اسلامی به‌طور محدود فعالیت خود را پی می‌گیرد؛ پس از پیروزی انقلاب اسلامی و بازشدن فضای فرهنگی و علمی و برداشته شدن موانع حکومت گذشته گسترش پیدا کرده و با پیام امام علیه السلام به کنگره هزاره نهج البلاغه رسماً افتتاح شد. این مرکز پژوهشی تا کنون توانسته است، بیش از ۲۰۰ عنوان کتاب تألیف و یا تحقیق و ترجمه نماید. در این میان تحقیق و چاپ نسخه‌های خطی و قدیمی نهج البلاغه و شرح‌های کهن، بیشتر جلب توجه می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: تحقیق نسخه‌های قدیمی نهج البلاغه توسط آیت‌... خزعلی و علامه عطاردی و دکتر سید جواد مصطفوی؛ تحقیق جامع و کامل درباره کل کلمات حضرت امیر مومنان علی علیه السلام که در ۳۰ مجلد؛ آخرین پژوهش‌های بنیاد کتاب‌های «ارتباط نهج البلاغه با قرآن» و «مثل و تمثیل در نهج البلاغه» است (ر. ک: www.nahjolbalagheh.ir).

دو - مؤسسه آل البیت لإحياء التراث

مؤسسه آل البیت علیهم السلام در سال ۱۳۶۲ ش با هدف احیای متون و منابع مهم که عالمان و محققان اسلامی در رشته‌ها و علوم مختلف در قرون مختلف نگاشته‌اند، تأسیس شده است. این مرکز تحقیقاتی در احیای کتاب‌های حدیثی نقش مهمی را ایفاء کرده است. از جمله کتاب‌هایی که موسسه آل البیت تحقیق و تصحیح و چاپ نموده است عبارتند از: عیون اخبار الرضا علیه السلام، الامالی شیخ صدوق علیه السلام، کامل الزیارات، تفصیل وسائل الشیعه، مستدرک الوسائل، فوائد الرجالیه و... .

سه - گروه حدیث‌پژوهی بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهش‌های اسلامی با هدف ترویج و نشر فرهنگ اسلامی در تاریخ ۱۳۶۳ تأسیس شد. گروه حدیث‌پژوهی از نخستین گروه‌های این بنیاد است که در سال ۱۳۶۴ شروع به کار کرده است. این گروه با فعالیت‌های علمی، پژوهشی، تصحیح و ترجمه متون ارزشمند حدیث و رجال شیعه و تألیف آثاری ارزنده در مسائل حدیث و مسائل مورد نیاز جامعه به عنوان مرکز حدیثی شناخته می‌شود. پژوهش با موضوع احادیث امام رضا علیه السلام از کار ویژه گروه حدیث‌پژوهی است؛ از جمله آثار علمی این گروه عبارتند از: موسوعه الحدیث النبوی، هزار موضوع هزار حدیث از امام رضا علیه السلام، تصحیح و تحقیق عیون اخبار الرضا علیه السلام، مدینه البلاغه، ترجمه عربی فاکهة الذاکرین، غریب الحدیث فی الکتب الاربعه و . . .

چهار - پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام

پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام زیرمجموعه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، جهت بررسی روشمند حوزه‌های مرتبط با تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام و بسترهای تأثیرگذار در آنها، در سال ۱۳۶۴ تأسیس و فعالیت‌های پژوهشی خود را آغاز کرد. مهم‌ترین آثار دانش حدیثی این پژوهشکده عبارتند از: تصحیح کتاب اضبط المقال فی شرح اسماء الرجال، روایان مشترک، ارزیابی اخبار قضاوت‌های امیرالمؤمنین علی علیه السلام، ارزیابی روایات و منابع مکتوب امامیه درباره زندگانی امامان علیهم السلام، نقد و بررسی روایات سیره نبوی، ارزیابی اخبار مناقب امامان شیعه و . . . یکی از مهم‌ترین اثر پژوهشی این پژوهشکده، تولید دانش‌نامه اهل بیت علیهم السلام است که مجموع اطلاعات روشمند و علمی با محوریت چهارده معصوم علیهم السلام را در بر می‌گیرد (ر. ک: www.isca.ac.ir).

پنج - مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) با عنایت رهبر فرزانه انقلاب اسلامی حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) در سال ۱۳۶۸ تأسیس شده است. معاونت پژوهشی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی به عنوان نقطه شروع تولید و عرضه محصولات مرکز، وظیفه مطالعه، گزینش، پژوهش، تحلیل و غنی‌سازی منابع، بررسی و شناسایی خواسته‌های محققان و هم‌چنین ارائه طرح‌های کارآمد متناسب با نیازهای پژوهشگران و مخاطبان در بسترهای دیجیتال، برخط و برون خط را بر عهده دارد. بر این اساس، معاونت پژوهشی از گروه‌های مختلف علمی و اداره‌های مرتبط با پژوهش محتوا تشکیل شده است. دو گروه علمی حدیثی این معاونت به شرح ذیل است:

گروه علوم حدیث: این گروه به منظور گزینش منابع حدیثی، تحلیل منابع و پژوهش در آن و سازمان‌دهی اطلاعات حدیثی برای عرضه در سکوه‌های برخط، برون‌خط و حامل‌های همراه ایجاد شده است. از مهم‌ترین وظایف این گروه، پردازش‌های متنی و تحلیل متون به منظور دستیابی هوشمندانه کاربران محصولات نور به متون حدیثی می‌باشد. تاکنون نرم افزارهای مختلفی در این گروه تولید و در اختیار حدیث‌پژوهان و عموم علاقمندان به برنامه‌های حدیثی قرار گرفته است که مهم‌ترین آنها عبارت است از: نرم افزار جامع الاحادیث، گنجینه روایات نور، پایگاه نورحدیث و محصولات شخصیت محور شامل آثار محدثین بزرگ.

گروه رجال: این گروه در راستای کمک به محققان این رشته، جهت دستیابی سهل و سریع به اسناد احادیث و احوال راویان و ارزیابی و بازسازی آنها فعالیت می‌کند. از مهم‌ترین وظایف این گروه، تحلیل و پژوهش منابع رجالی و ایجاد سامانه خیره رجالی است. نرم افزارهای درایه‌النور، اسناد کتاب‌های شیخ صدوق و کتابخانه رجال شیعه، از مهم‌ترین برنامه‌های تولیدی این گروه به شمار می‌رود. تکمیل روند شناسایی راویان و بازسازی و ارزیابی اسناد و ارائه ادله آن در کتب اربعه، وسائل الشیعه، کتاب‌های مرحوم شیخ صدوق و منابع کتاب بحارالانوار و نیز اتصال تعلیقه‌های مرحوم آیت الله العظمی بروجردی رحمته‌الله و برخی از بزرگان به سندها، از برنامه‌های آینده این گروه می‌باشد (ر.ک: www.noorsoft.org).

شش - مؤسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر علیه‌السلام

مؤسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر علیه‌السلام در سال ۱۳۷۰ ش زیر نظر حضرت آیت الله خزعلی با مسئولیت آیت الله سید محمد حسینی قزوینی در راستای تحقیقات معارف اسلامی به ویژه بخش فقه، رجال و حدیث تأسیس گردید. این واحد پژوهشی با هدف تألیف «موسوعه اطراف الحدیث»، تألیف «موسوعه هر یک از معصومان علیهم‌السلام»، تألیف «احادیث مقطوعه و مرفوعه» و . . . تأسیس شده است. از جمله آثار منتشره شده از این مؤسسه می‌توان به کتاب‌های ذیل اشاره کرد: «موسوعه الامام الکاظم علیه‌السلام در ۸ جلد»؛ «موسوعه الامام الرضا علیه‌السلام در ۸ جلد»، «موسوعه الامام الجواد علیه‌السلام در ۲ جلد»، «موسوعه الامام الهادی علیه‌السلام در ۴ جلد، موسوعه الامام العسکری علیه‌السلام در ۶ جلد» و تحقیق «کتاب الجامع فی الرجال» و . . . (ر.ک: valiasr-aj.com).

هفت - مؤسسه پیام امام هادی علیه‌السلام

مؤسسه پیام امام هادی علیه‌السلام در سال ۱۳۷۱ ش با هدف تصحیح و تحقیق، تألیف، احیاء تراث و نشر کتاب‌های فقه، حدیث و معارف مورد نیاز اسلامی و برطرف کردن کمبودهای تحقیقی جامعه

خصوصاً حوزه‌های علمیه، تاسیس شد. این مؤسسه دارای گروه‌های پژوهشی متعددی از جمله گروه پژوهشی حدیث است. تحقیق و تصحیح کتاب «منتخب الأنوار المصنیه فی ذکر الحجه»، تصحیح و تحقیق کتاب «الإعتقادات شیخ صدوق»، تألیف کتاب «دعاء الندبه و توثیقه من الکتاب و السنه»، تألیف کتاب «موسوعه زیارات المعصومین (علیه السلام) در ۷ مجلد» و... از آثار این مرکز پژوهشی است (ر. ک: www.nipc.ir).

هشت - مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث (پژوهشگاه قرآن و حدیث)

مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث به‌عنوان نخستین مجموعه مستقل حدیث پژوهی در جهان تشیع، درباره حدیث و مسائل مربوط به آن فعالیت می‌کند. این مؤسسه در سال ۱۳۷۴ به‌طور رسمی آغاز به‌کار کرد. از مهم‌ترین اقدامات مؤسسه می‌توان به راه‌اندازی پژوهشکده علوم و معارف حدیث در همان سال اشاره نمود. پژوهشکده تفسیر اهل بیت (علیهم‌السلام)، پژوهشکده کلام اهل بیت (علیهم‌السلام) و پژوهشکده اخلاق و روان‌شناسی اسلامی نیز در سال‌های بعد به این مؤسسه اضافه گردید که در سال ۱۳۹۲ منجر به تأسیس پژوهشگاه قرآن و حدیث شد.

بیش از ۱۰۰ آثار علمی حدیثی همچون: کتاب میزان الحکمه، دانشنامه قرآن و حدیث، دانش‌نامه امیرالمؤمنین (علیه السلام)، دانش‌نامه امام حسین (علیه السلام)، دانش‌نامه امام مهدی (علیه السلام) و... در کارنامه این پژوهشگاه است. کتاب ۳ جلدی شناخت‌نامه حدیث از آخرین اثر پژوهشی پژوهشگاه قرآن و حدیث منتشر شده است.

با توجه به آنچه گذشت از مجموع بیش از ۵۰ مرکز تحقیقاتی علوم اسلامی، سهم واحدهای پژوهشی علوم و معارف حدیث ۱۶ درصد است. پس از تأسیس بنیاد نهج البلاغه در اول انقلاب، تا سال ۱۳۶۲ شاهد راه‌اندازی واحد پژوهشی حدیثی نیستیم؛ اما بعد از آن تا سال ۱۳۷۴ سال‌های رونق و شکل‌گیری مراکز و گروه‌های حدیث پژوهی است. لازم به ذکر است به جز پژوهشگاه قرآن و حدیث به‌عنوان نخستین مجموعه مستقل حدیث پژوهی، بقیه مراکز تحقیقات مستقل و صرفاً حدیثی ندارند؛ بلکه در کنار سایر گروه‌های پژوهشی، گروه حدیث نیز تعریف شده است. از سال ۱۳۷۴ تا کنون واحدهای حدیث پژوهی دیگری شکل گرفت و صرفاً مراکز و مؤسسات مذکور توسعه یافتند. دلیل آن را می‌توان دو چیز دانست: اول؛ خلأهای پژوهشی دیگر رشته‌های علوم اسلامی به ویژه علوم میان‌رشته‌ای دانست که انگیزه تأسیس پژوهشگاه‌ها را به سمت خود کشاند؛ دوم؛ وجود مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث به‌عنوان متصدی مستقل حدیث پژوهی، سبب شد، دیگران در این زمینه کمتر فعالیت کنند.

۲. مجلات

اولین مجله در ایران در سال ۱۲۷۹ش به نام «فلاح مظهری» منتشر شده و در موضوع کشاورزی بوده است. بعد از آن در سال ۱۳۰۰ش مجله «قشون ارتش» منتشر می‌شود که اکنون نیز قدیمی‌ترین مجله در حال انتشار، با اسم «مهنامه ارتش» ادامه دارد. هم‌چنین در سال ۱۳۲۰ش مجله «اطلاعات هفتگی» به دلیل اطلاعات عمومی و غیرسیاسی بودنش، جایگاه ویژه‌ای بین مردم پیدا می‌کند (www.fa.wikipedia.org). اولین نشریه رسمی با گرایش علوم اسلامی دو مجله‌ای است که همزمان در سال ۱۳۳۷ تأسیس شده‌اند که عبارتند از:

- مجله «درس‌هایی از مکتب اسلام»: این مجله از سوی جمعی از علمای حوزه علمیه قم راه‌انداز شد و اکنون نیز به فعالیت خود ادامه می‌دهد و تا کنون ۷۵۵ شماره به چاپ رسانده است.

- مجله «مقالات و بررسی‌ها» از سوی دانشکده علوم معقول و منقول دانشگاه تهران تأسیس شد و تا سال ۱۳۸۸ این مجله با همین نام توسط دانشکده الهیات و معارف اسلامی منتشر می‌شد، اما از سال ۸۸ تا کنون با تغییر گرایش و نشر تخصصی مقالات و تغییر نام مجله به «پژوهش‌های قرآن و حدیث» به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

قبل از انقلاب اسلامی به جز دو مجله مزبور که در زمینه کلی علوم اسلامی بود، نشریه دیگری به صورت رسمی منتشر نشده است؛ اما با پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی مجلات علوم اسلامی یکی پس از دیگری با گرایش‌های مختلف تأسیس و انتشار یافت؛ در این بخش به معرفی و بررسی وضعیت کمی نشریاتی که در گرایش مستقل «علوم و معارف حدیث» و یا مشترک «قرآن و حدیث» هستند پرداخته می‌شود.

الف) معرفی نشریات

مجلات‌تی که در طول چهار سال انقلاب اسلامی تأسیس و منتشر شده‌اند به ترتیب سال تأسیس به شرح ذیل است:

نشریات ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۰

اولین مجله با گرایش قرآن و حدیث همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ در دانشگاه فردوسی مشهد، راه‌اندازی شده که مشخصات آن به شرح ذیل است:

نام مجله	صاحب امتیاز	سال تأسیس	دوره انتشار	شمارگان	تعداد مقاله	رتبه	گرایش
رهیافت‌هایی در علوم قرآن و حدیث	دانشگاه فردوسی مشهد	۱۳۵۷	دوفصلنامه	۱۰۱	۶۰۰	پژوهشی	قرآن و حدیث

در سه ساله اول انقلاب، تنها مجله منتشر شده با رویکرد قرآنی و حدیثی، مجله مزبور است و بعد از آن تا اوائل دهه شصت نشریه دیگری تأسیس نمی‌گردد.

نشریات دهه ۶۰

در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰ سه مجله در گرایش قرآن و حدیث تأسیس شده است که

عبارتنداز:

نام مجله	صاحب امتیاز	سال تأسیس	دوره انتشار	شمارگان	تعداد مقاله	رتبه	گرایش
مشکوة	بنیاد پژوهش‌های اسلامی	۱۳۶۱	فصلنامه	۱۳۹	۱۱۲۰	ترویجی	حدیث
تراثنا	موسسه آل‌البیت (علیهم‌السلام)	۱۳۶۴	فصلنامه	۱۳۲	۱۰۰۰	بدون رتبه	قرآن و حدیث
مطالعات تاریخی قرآن و حدیث (صحیفه مبین)	معاونت فرهنگی دانشگاه آزاد	۱۳۶۶	دوفصلنامه	۶۱	۴۳۰	پژوهشی	قرآن و حدیث

در این بین، مجله «مشکوة» بیشتر با رویکرد علوم و معارف حدیثی منتشر شده است و مجله «صحیفه مبین» که ابتدا با گرایش کلی قرآن و حدیث منتشر می‌شده و بعد با تغییر رویکرد و تخصصی‌تر کردن اهداف مجله، با اسم «مطالعات تاریخی قرآن و حدیث» به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

نشریات دهه ۷۰

پس از سال ۱۳۶۶ به مدت ۹ سال شاهد تأسیس مجله در این حوزه نیستیم؛ تا اینکه در سال ۱۳۷۵ با راه اندازی سه مجله از یک مجموعه، آن هم با گرایش مستقل حدیث پژوهی رونق دیگری به فعالیت‌های حدیثی کشور داده می‌شود. مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث با راه‌اندازی سه مجله ذیل دهه ۷۰ را نشر مقالات حدیثی به خود اختصاص داده است.

نام مجله	صاحب امتیاز	سال تأسیس	دوره انتشار	شمارگان	تعداد مقاله	رتبه	گرایش
علوم حدیث	موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث	۱۳۷۵	فصلنامه	۶۲	۴۹۵	پژوهشی	حدیث
علوم الحدیث	موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث	۱۳۷۶	فصلنامه	۲۲	۱۷۰	بدون رتبه	حدیث
میراث حدیث شیعه	موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث	۱۳۷۷	گاهنامه	۲۱	۱۵۰	بدون رتبه	حدیث

لازم به ذکر است دو نشریه «علوم الحدیث» پس از انتشار ۲۲ شماره و «میراث حدیث شیعه» با ۲۱ شماره به صلاحدید صاحب امتیاز متوقف شده‌اند.

نشریات دهه ۸۰

بعد از سال ۷۷ به مدت چهار سال، اثری از تأسیس مجله در گرایش قرآن و حدیث دیده نمی‌شود، در سال ۸۱، باز از سوی موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث مجله دیگری با رویکرد صرفاً حدیثی رونمایی می‌گردد. این دهه با ۱۳ نشریه دهه شکوفایی مجلات قرآنی و حدیثی است. نشریات این دهه عبارتند از:

نام مجله	صاحب امتیاز	سال تأسیس	دوره انتشار	شمارگان	تعداد مقاله	رتبه	گرایش
حدیث اندیشه	دانشگاه قرآن و حدیث	۱۳۸۱	دوفصلنامه	۲۴	۱۵۰	ترویجی	حدیث
پژوهش‌های نهج البلاغه	بنیاد نهج البلاغه	۱۳۸۱	فصلنامه	۶۴	۵۱۲	پژوهشی	حدیث
پژوهشنامه قرآن و حدیث	انجمن علوم قرآن و حدیث ایران	۱۳۸۲	دوفصلنامه	۲۲	۱۳۲	پژوهشی	قرآن و حدیث
سفینه	موسسه فرهنگی نبأ مبین	۱۳۸۲	فصلنامه	۶۰	۵۵۰	ترویجی	قرآن و حدیث
تحقیقات علوم قرآن و حدیث	دانشگاه الزهرا	۱۳۸۳	فصلنامه	۳۹	۲۷۵	پژوهشی	قرآن و حدیث
مطالعات قرآن و حدیث	دانشگاه امام صادق (علیه السلام)	۱۳۸۶	دوفصلنامه	۲۲	۱۵۳	پژوهشی	قرآن و حدیث
حدیث پژوهی	دانشگاه کاشان	۱۳۸۸	دوفصلنامه	۱۹	۲۱۰	پژوهشی	حدیث
پژوهش‌های قرآن و حدیث (مقالات و بررسی‌ها)	دانشگاه الهیات دانشگاه تهران	۱۳۸۸	دوفصلنامه	۱۹	۱۵۵	پژوهشی	قرآن و حدیث
حسنا	کانون سیدالشهدا	۱۳۸۸	فصلنامه	۳۴	۲۷۰	بدون رتبه	قرآن و حدیث
حدیث حوزه	مرکز تخصصی علوم حدیث حوزه	۱۳۸۹	دوفصلنامه	۱۶	۱۱۰	ترویجی	حدیث
پژوهش‌نامه علوی	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	۱۳۸۹	دوفصلنامه	۱۶	۱۱۲	پژوهشی	حدیث
سراج منیر	دانشگاه علامه طباطبائی	۱۳۸۹	فصلنامه	۲۵	۱۷۵	ترویجی	قرآن و حدیث
کتاب قیم	دانشگاه مبین	۱۳۸۹	دوفصلنامه	۱۷	۱۴۰	پژوهشی	قرآن و حدیث

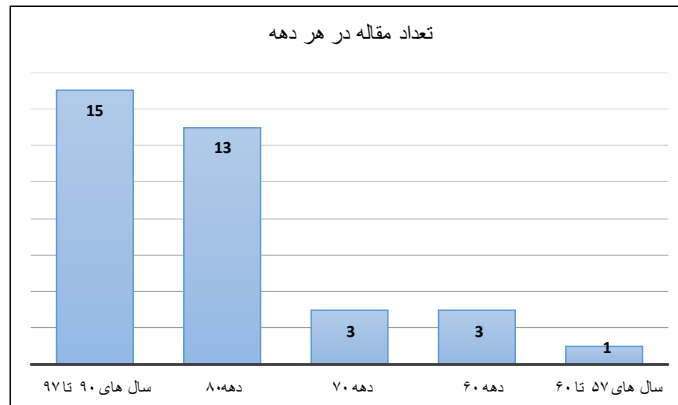
نشریات سال‌های ۹۰ تا ۹۷

هفت‌سال ۹۰ تا ۹۷ نیز پررنگ تر از سال‌های قبل با تأسیس ۱۵ مجله به تولید مقالات قرآنی و حدیثی پرداخته شد که نشریات با رویکرد حدیثی در این سال‌ها بیشتر به چشم می‌خورد.

نام مجله	صاحب امتیاز	سال تأسیس	دوره انتشار	شمارگان	تعداد مقاله	رتبه	گرایش
احسن الحدیث	دانشگاه علوم قرآنی خوی	۱۳۹۲	دوفصلنامه	۵	۳۲	بدون رتبه	قرآن و حدیث
مطالعات تطبیقی قرآن و حدیث	جامعه المصطفی العالمیه	۱۳۹۲	دوفصلنامه	۹	۴۵	ترویجی	حدیث
کتاب و سنت	دانشگاه قرآن و حدیث	۱۳۹۲	فصلنامه	۹	۵۶	بدون رتبه	قرآن و حدیث
تفسیر اهل بیت ع	پژوهشگاه قرآن و حدیث	۱۳۹۲	دوفصلنامه	۵	۳۰	بدون رتبه	قرآن و حدیث
پژوهشنامه نهج البلاغه	دانشگاه بوعلی سینا همدان	۱۳۹۲	فصلنامه	۲۲	۱۵۵	پژوهشی	حدیث
مطالعات فهم حدیث	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی	۱۳۹۳	دوفصلنامه	۹	۵۶	پژوهشی	حدیث
مطالعات ترجمه قرآن و حدیث	دانشگاه تربیت مدرس	۱۳۹۳	دوفصلنامه	۸	۵۲	پژوهشی	قرآن و حدیث
علوم و معارف قرآن و حدیث	مرکز تخصصی علوم حدیث حوزه	۱۳۹۳	فصلنامه	۱۰	۸۰	بدون رتبه	قرآن و حدیث
پژوهشنامه ثقلین	پردیس قم دانشگاه تهران	۱۳۹۳	فصلنامه	۹	۶۳	پژوهشی	قرآن و حدیث
علوم حدیث تطبیقی	جامعه المصطفی العالمیه	۱۳۹۳	دوفصلنامه	۷	۴۵	بدون رتبه	حدیث
آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث	دانشگاه ایلام	۱۳۹۴	دوفصلنامه	۵	۳۰	پژوهشی	قرآن و حدیث
نقد کتاب قرآن و حدیث	موسسه خانه کتاب	۱۳۹۴	فصلنامه	۸	۱۱۰	بدون رتبه	قرآن و حدیث
دراسات حدیثیه فی نهج البلاغه	دانشگاه پیام نور	۱۳۹۶	دوفصلنامه	۲	۱۲	پژوهشی	حدیث
آموزه‌های حدیثی	دانشگاه علوم اسلامی رضوی	۱۳۹۶	دوفصلنامه	۳	۱۸	ترویجی	حدیث

«پژوهش‌نامه علوم حدیث تطبیقی»، سال پنجم، شماره نهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ش

بنابر آنچه گذشت، ۳۵ مجله با گرایش قرآن و حدیث در ایران پس از انقلاب اسلامی راه اندازی و منتشر شده است. فراوانی انتشار مجلات در هر دهه بر اساس نمودار ذیل است:

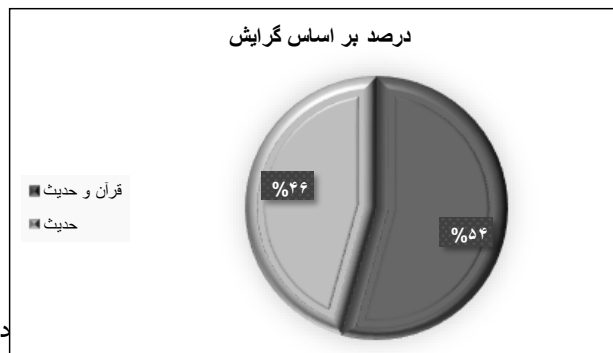
بنابراین دهه ۸۰ و هفت سال از دهه ۹۰ سال‌های اوج ظهور مجلات قرآنی و حدیثی است. تأسیس و توسعه رشته‌های قرآنی و حدیثی در هفده ساله اخیر و تربیت نیروهای علمی به تعداد نسبتاً خوبی در این سال‌ها توسط حوزه و دانشگاه، علت رونق این‌گونه از نشریات است.

ب) وضعیت کمی نشریات

مجلات قرآن و حدیث را می‌توان بر اساس آیتم‌های، شمارگان مجلات، تعداد مقالات، رتبه علمی، دوره انتشار و صاحبان امتیاز بررسی آماری کرد که در ذیل بر اساس شاخصه‌های مذکور گزارش آن ارائه می‌گردد.

فراوانی نشریات بر اساس گرایش

از مجموع ۳۵ نشریه مزبور ۱۹ مجله در گرایش مشترک قرآن و حدیث بوده و ۱۶ نشریه مستقلاً در زمینه حدیث پژوهی است؛ به نمودار درصدی ذیل توجه کنید؛

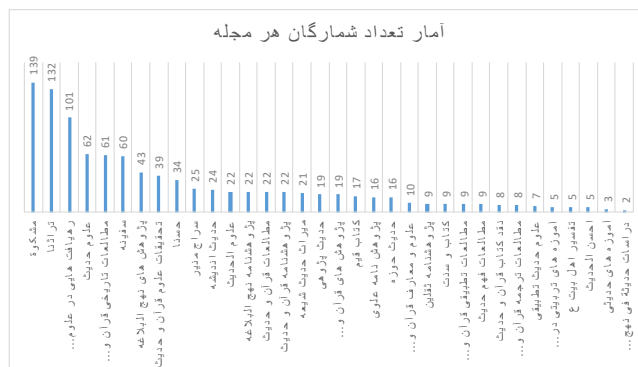
دانش است که

آمار ۴۶ د

همپای مجلات مستقل قرآنی و یا مشترک قرآن و حدیثی پیش می‌رود و با توجه به گستردگی احادیث و معارف آن پیش‌بینی می‌شود در سال‌های آینده نشر مجلات حدیثی نسبتاً به نشریات علوم قرآنی مستقل بیشتر شود.

فراوانی نشریات بر اساس تعداد شمارگان

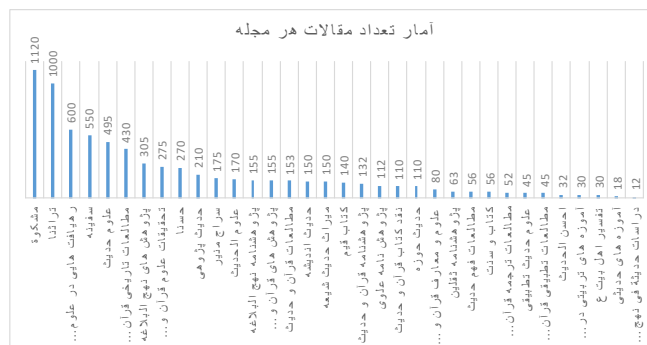
بعد از انقلاب اسلامی بیش از ۱۰۰۰ شماره مجله توسط نشریات مزبور منتشر شده است که آمار شمارگان هر مجله در نمودار ذیل ارائه می‌شود:

با توجه به نمودار فوق، مجله «مشکاة» وابسته به بنیاد پژوهش‌های علوم اسلام رضوی، با ۱۳۹ شماره بیشترین شمارگان را بعد از انقلاب اسلامی داشته است و مجله تراثنا و رهیافت‌هایی در علوم قرآن و حدیث در رتبه دوم و سوم قرار دارند.

فراوانی نشریات بر اساس تعداد مقالات

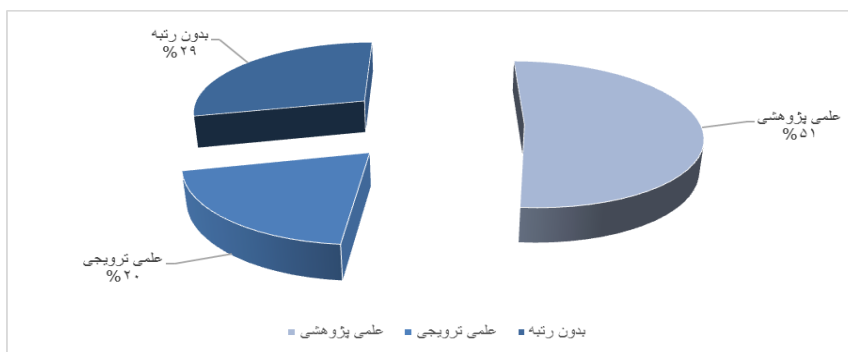
بعد از انقلاب اسلامی نزدیک به ۷۵۰۰ مقاله در موضوع علوم و معارف قرآن و حدیث در نشریات مزبور به چاپ رسیده است. که آمار تقریبی تعداد مقالات هر کدام از مجلات در نمودار ذیل ارائه می‌شود:

بر اساس آمار ارائه شده به‌طور میانگین در طول چهار سال انقلاب اسلامی، در هر سال بیش از ۱۸۵ مقاله علمی با گرایش قرآن و حدیث و یا صرف حدیثی تولید شده است.

فراوانی مجلات بر اساس رتبه علمی

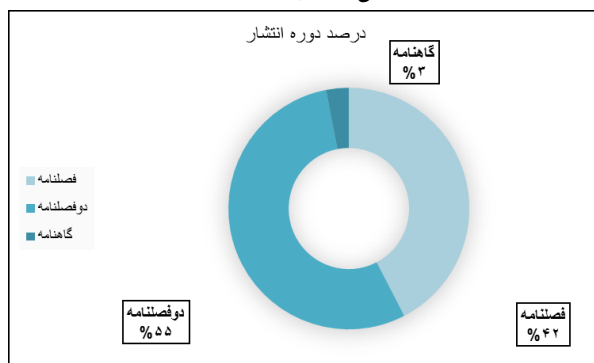
هرکدام از مجلات مزبور دارای رتبه علمی پژوهشی و یا ترویجی و یا بدون رتبه منتشر می‌شوند که آمار درصدی درجات علمی نشریات در نمودار ذیل ترسیم شده است:

با توجه به آمار ارائه شده در نمودار فوق، نشریات علمی پژوهشی بیش از ۵۰ درصد را به خود اختصاص داده است. بعد از آن مجلات بدون رتبه علمی قرار دارد؛ البته هرچند دارای رتبه نیستند، اما از وجاهت علمی و تخصصی خوبی برخوردارند، به‌گونه‌ای که همه مقالات آنها در حد علمی پژوهشی و یا علمی ترویجی هستند.

فراوانی نشریات بر اساس دوره انتشار

مجلات بر اساس سه دوره، فصلنامه، دوفصلنامه و گاهنامه منتشر می‌شود که نشریات علوم و معارف قرآن و حدیث طبق آمار درصدی ذیل منتشر شده‌اند.

آمار نشان می‌دهد مجلات دوره انتشار دوفصلنامه بیشتر است که به نظر می‌رسد بیشتر بودن آمار دوفصلنامه به علت کیفیت بخشی در انتخاب و نشر مقالات در بازه زمانی شش ماه است.

فراوانی مقالات بر اساس صاحبان امتیاز

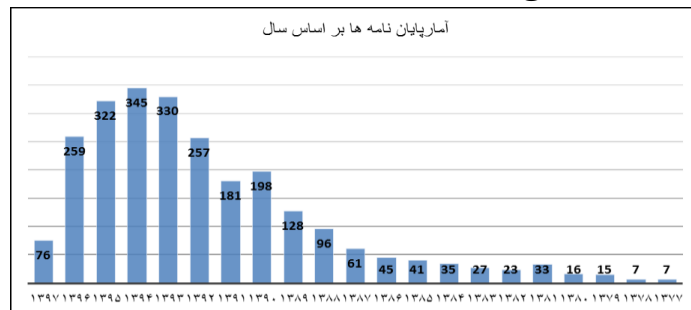
هر کدام از مجلات توسط یک مرکز علمی منتشر شده است که صاحب امتیاز آن مجله محسوب می‌شود. در بین صاحبان امتیاز، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث با نشر پنج مجله ناشر بیشترین تعداد مجلات است و بعد از آن مرکز تخصصی علوم حدیث حوزه و مدرسه قرآن و حدیث جامعه المصطفی العالمیه هر کدام با دو نشریه در ترویج علوم و معارف حدیث نقش داشته‌اند. بقیه صاحبان امتیاز، انتشار دهنده تنها یک مجله در این زمینه بوده‌اند.

جمع‌بندی

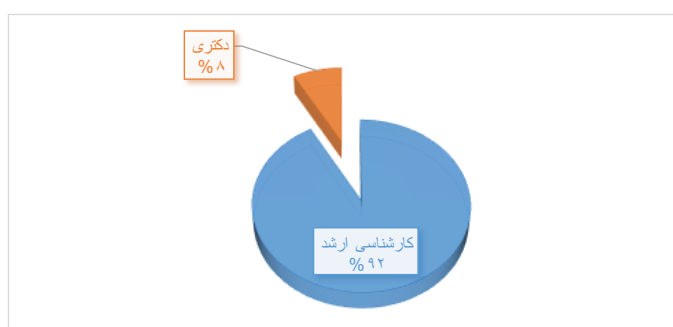
۳۵ مجله در زمینه علوم حدیث فعالیت می‌کنند که بیشتر آن در دهه ۸۰ و ۹۰ تأسیس شده‌اند؛ ۵۴ درصد از این نشریات از حیث گرایش مشترک بین قرآن و حدیث است و ۴۶ درصد به‌صورت مستقل در زمینه حدیث پژوهی منتشر می‌شوند. مجلات مزبور تا کنون حدود ۷۵۰۰ مقاله در بیش از ۱۰۰۰ شماره به چاپ رسانده‌اند. بیشتر مجلات به‌صورت دوفصلنامه و در رتبه پژوهشی منتشر شده‌اند. برخی از نشریات مانند «مشکوٰۃ» از حیث کمیت مقاله، بیشتر مقاله را چاپ کرده و برخی صاحبان امتیاز، مانند موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث با سه مجله فعال و دو مجله متوقف‌شده، از حیث تعداد مجله، بیشترین مجله را منتشر کرده است. بنابراین، در چهل ساله انقلاب به‌طور میانگین هر ساله حدود ۱۸۵ مقاله در زمینه قرآن و حدیث تولید شده که ماهانه حدود ۱۶ مقاله و به عبارتی هر دو روز یک مقاله توسط محققان علوم حوزوی و دانشگاهی رشته قرآن و حدیث نوشته شده است.

۳. پایان‌نامه‌ها

هرچند آمار دقیقی از ابتدای انقلاب تا نیمه دوم دهه ۷۰ از پایان‌نامه‌های علوم و معارف حدیثی و یا مرتبط با آن در دست نیست؛ اما بر اساس داده‌های پایگاه ایران داک از سال ۱۳۷۷ و جست‌وجو در سامانه مدارج علمی حوزه علمیه قم می‌توان به تعداد پایان‌نامه‌های این رشته رسید. بر اساس آمار ایران داک تعداد پایان‌نامه‌ها از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۹۷ بیش از ۲۵۵۰ پایان‌نامه است. که این پایان‌نامه‌ها توسط دانشگاه‌های کشور در این پایگاه ثبت شده است. نمودار فراوانی پایان‌نامه‌ها در هر سال به شرح ذیل است:

همان‌طور که در نمودار ملاحظه می‌شود، از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۷ از رکود و کم‌بودن پایان‌نامه‌ها خبر می‌دهد. اما بعد از آن تا سال ۱۳۹۴ دفاع از پایان‌نامه پررنگ می‌شود و تعداد آن بالاتر می‌رود و به عدد ۳۴۵ پایان‌نامه می‌رسد. سپس در سال‌های بعد پایان‌نامه‌های حدیثی رو به تنزل پیدا می‌کند تا اینکه در سال ۱۳۹۷ به ۷۶ پایان‌نامه ثبت شده است. از تعداد ۲۵۰۰ پایان‌نامه بیش از ۲۳۰۰ پایان‌نامه در سطح کارشناسی ارشد و مابقی در سطح دکتری دفاع شده است.

در حوزه علمیه قم بیش از ۱۴۲۵۰ پایان‌نامه ثبت شده است که از این مجموع، بیش از ۷۸۰ پایان‌نامه با محوریت علوم و معارف قرآن و حدیث است. بنابراین با احتساب پایان‌نامه‌های حوزوی و دانشگاهی، بیش از ۳۳۰۰ موضوع مرتبط با حدیث در کشور ایران بعد از انقلاب اسلامی (از سال ۷۷ تا ۹۷) دفاع شده است. یعنی در هر سال حدود ۱۶۵ پایان‌نامه و در هر ماه حدود شش پایان‌نامه در موضوع علوم و معارف حدیث نوشته شده است.

۴. انتشارات

تعداد عنوان کتاب ثبت شده در کتابخانه ملی از ۱۳۱۶ تا ۱۳۵۷ در کل ۱۱ هزار عنوان با میانگین سالیانه ۲۷۵ عنوان کتاب بوده است که این آمار بعد از انقلاب از ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۶ به میانگین سالیانه ۳۲۰۴۹ عنوان کتاب و در کل ۱۲۸۱۹۹۶ عنوان کتاب رسیده است. این آمار نشان می‌دهد پس از انقلاب اسلامی نشر کتاب در ایران جهش ویژه و حدود ۱۱۷ برابری داشته است (ر. ک: [www. qudsonline. ir](http://www.qudsonline.ir)). ناشران کتاب‌های علوم اسلامی نیز قبل از پیروزی انقلاب بسیار کم بوده که معروف‌ترین آنها، انتشارات دارالکتب الاسلامیه است که در سال ۱۳۱۷ش تأسیس شده و تا کنون نیز به فعالیت خود ادامه می‌دهد. بعد از انقلاب اسلامی مراکز نشر علوم اسلامی رونق

خوبی داشته است به گونه‌ای که امروزه هر پژوهشگاه و یا مرکز تحقیقاتی اسلامی خود دارای مجوز نشر است و هر کدام بیشتر در گرایش تخصصی خود اقدام به انتشار کتاب می‌نمایند. در زمینه حدیث نیز تعدادی از ناشران به چاپ و نشر کتاب‌های علوم و معارف حدیث پرداختند که در این بخش به ترتیب تاریخ تأسیس به معرفی مهم‌ترین ناشران کتب دانش حدیث پرداخته می‌شود:

یک - انتشارات جامعه مدرسین

دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم با همت جمعی از اعضای محترم جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، با هدایایی از سوی بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت آیت الله العظمی امام خمینی رحمته‌الله و مدیریت حضرت آیت الله محمدرضا فاکر خراسانی در سال ۱۳۵۸ش فعالیت خود را آغاز کرد. این انتشارات در حوزه علوم و معارف حدیث بیش از ۵۰ عنوان کتاب منتشر کرده است (ر. ک: [www. en-eslami. ir](http://www.en-eslami.ir)).

دو - انتشارات بوستان کتاب

انتشارات بوستان کتاب که وابسته به دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم است، یکی دیگر از ناشران نشر کتب حدیثی تلقی می‌شود. این مرکز انتشاراتی که از سال ۱۳۶۱ فعالیت خود را آغاز کرده تا کنون بیش از ۱۲۰ کتاب در زمینه علوم و معارف حدیث منتشر کرده است (ر. ک: [www. bustaneketab. com](http://www.bustaneketab.com)).

سه - به نشر

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی) به منظور گسترش فرهنگ اصیل اسلامی و ترویج و نشر معارف رضوی و نیز با هدف چاپ و انتشار آثار ارزشمند در موضوعات علوم و معارف اسلامی، در راستای اهداف فرهنگی نظام مقدس اسلامی فعالیت‌های انتشاراتی خویش را در سال ۱۳۶۲ آغاز کرد. این انتشارات در ترویج کتب‌های حدیث به ویژه فرهنگ رضوی اهتمام ویژه داشته است (ر. ک: www. behnashr. com).

۲۴ چهار - انتشارات سمت

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها با نام اختصاری سمت سازمانی دولتی پژوهشی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در ایران است که به تدوین کتاب‌های مبنایی و درسی در سطح دانشگاهی می‌پردازد. این سازمان در ۷ اسفند ۱۳۶۳ با تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی تأسیس شد. این انتشارات در زمینه علوم قرآن و حدیث بیش از ۶۰ عنوان کتاب را منتشر کرده که تقریباً نیمی از آن صرفاً در گرایش علوم حدیث است (ر. ک: www. samt. ac. ir).

پنج - انتشارات زائر

انتشارات زائر که وابسته به آستان مقدس حضرت معصومه علیها السلام است از سال ۱۳۶۸ شروع به فعالیت نموده است و تا کنون بیش از ۴۵۰ عنوان کتاب منتشر نموده که از این مجموع، حدود ۸۰ عنوان کتاب در موضوع علوم و معارف حدیث می باشد (ر. ک: [www. zaer-karimeh. ir/books](http://www.zaer-karimeh.ir/books)).

شش - سازمان نشر و چاپ دارالحدیث

این سازمان که وابسته به مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث است، از مهم ترین ناشران کتاب های علوم و معارف حدیث می باشد. انتشارات دارالحدیث که از نیمه دوم دهه ۷۰ کار خود را آغاز کرده تا کنون با چاپ و نشر بیش از ۳۵۰ عنوان کتاب مرتبط با حدیث توانسته است خدمت شایانی در ترویج حدیث داشته باشد (ر. ک: [www. darolhadith. ir](http://www.darolhadith.ir)).

هفت - مرکز بین المللی ترجمه و نشر جامعه المصطفی

مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی، زیر نظر معاونت پژوهشی جامعه المصطفی العالمیه، با هدف ترویج و گسترش معارف اسلامی و نشر کتاب های مورد نیاز داخل و خارج از کشور در حوزه علوم اسلامی و انسانی از سال ۱۳۷۹ آغاز به کار نموده و مفتخر است تاکنون ۱۲۷۶ عنوان کتاب منتشر نموده است. در این بین حدود ۶۰ عنوان کتاب در موضوع حدیث، علوم و معارف آن با زبان های مختلف انتشار داده است (ر. ک: [www. pub. miu. ac. ir](http://www.pub.miu.ac.ir)).

بنابراین بعد از انقلاب اسلامی انتشارات تخصصی در یک یا چند گرایش شروع به نشر کتاب کردند که هفت مرکز ذکر شده، بیشترین نشر را در موضوع علوم و معارف حدیث داشته اند که اکثر آن ها در دهه ۶۰ تأسیس شده است. از نظر فراوانی انتشار، سازمان نشر و چاپ دارالحدیث بیشترین نشر کتاب در حوزه حدیث داشته است. لازم به ذکر است انتشارات دیگری مانند آل البیت علیهم السلام، دارالکتب الاسلامیه و... در نشر کتب حدیثی نقش داشته اند.

۵. انجمن های علمی

انجمن علمی، سازمانی است که برای ترویج یک رشته یا حرفه علمی یا یک گروهی از رشته ها و حرفه های مرتبط برپا شده است. فعالیت های انجمن های علمی به طور معمول عبارتند از: برگزاری کنفرانس ها به طور منظم، ارائه و بحث در مورد نتایج تحقیقات جدید، چاپ و نشر یا حمایت از تولیدات علمی در رشته های مربوطه.

اولین انجمن علمی در ایران در سال ۱۳۱۰ تأسیس شده است و تا پیروزی انقلاب اسلامی به ۷۸ انجمن می‌رسد. بعد از انقلاب، راه‌اندازی انجمن‌ها رونق می‌گیرد به گونه‌ای که امروز نزدیک به ۲۲۰ انجمن علمی در رشته‌های مختلف فعالیت می‌کنند. بعد از انقلاب در رشته‌های علوم اسلامی نیز انجمن‌های مختلفی در ایران به ویژه در حوزه علمیه قم تأسیس شده است که در این بخش مهم‌ترین انجمن‌هایی که در رشته علوم و معارف حدیث فعالیت دارند، معرفی می‌گردد.

یک - انجمن علوم قرآن و حدیث ایران

انجمن قرآن و حدیث ایران عضو وابسته شورای انجمن‌های علمی ایران است که از سال ۱۳۸۳ پروانه تأسیس خود را اخذ کرده است، زمینه اصلی فعالیت آن علوم انسانی است. اعضای آن نخبگان حوزه و دانشگاه هستند و محل اصلی آن شهر تهران است. مجله پژوهش‌نامه قرآن و حدیث و برگزاری همایش‌های علمی مرتبط با قرآن و حدیث از مهم‌ترین فعالیت این انجمن است (ر. ک: www.saqh.ir).

دو - انجمن علمی حدیث حوزه

انجمن حدیث در سال ۱۳۸۹ به منظور گسترش، پیش‌برد و ارتقای فعالیت‌های علمی در زمینه حدیث پژوهی و نشر معارف اهل بیت (علیهم‌السلام)، مجوز تأسیس دریافت کرد. مهم‌ترین فعالیت‌های این انجمن عبارتند از:

- برگزاری بیش از ۵۰ نشست علمی نظریه‌پردازی و ترویجی؛
- حمایت از تألیف کتب حدیثی؛
- تدوین سرفصل‌های رشته علوم حدیث حوزه؛
- برگزاری و همکاری در کنگره‌ها و همایش‌های علمی حدیثی؛
- ارزیابی کتب درسی و مقالات حدیثی؛
- برگزاری دوره‌های آزاد آشنایی علوم و معارف حدیث؛
- ... (ر. ک: www.anjomanhadith.com).

۶. کتابخانه‌ها

قبل از انقلاب، کتابخانه‌ها به صورت عمومی بوده و اما بعد از انقلاب برخی کتابخانه‌ها به صورت تخصصی در رشته خاصی تأسیس شده است. در ایران بیش از ۶۷۰ کتابخانه وجود دارد که حدود ۷۸ کتابخانه، تخصصی می‌باشد. در رشته علوم حدیث نیز تعدادی کتابخانه در ایران فعالیت می‌کنند که در این بخش به معرفی آنها پرداخته می‌شود.

یک - کتابخانه تخصصی حدیث مؤسسه دارالحدیث

کتابخانه تخصصی حدیث، به منظور گردآوری میراث سترگ معصومان علیهم السلام و آثار و منابع حدیثی و مرتبط با حدیث، شکل گرفته است. این کتابخانه همزمان با افتتاح مؤسسه در سال ۱۳۷۴ با هشت هزار جلد کتاب افتتاح گردید و در حال حاضر کتاب‌های چاپی آن به بیش از ۶۰ هزار جلد رسیده است. منابع کتابخانه بر اساس رده بندی کنگره تنظیم یافته است. افزون بر کتاب‌های چاپی کتابخانه، حدود چهارصد نسخه خطی، ۳۵۰۰ نسخه عکسی، ۲۵۰۰ پایان نامه و آرشیو نشریات با بیش از ۲۵۰ عنوان نشریه در آن گرد آمده است (ر.ک: www.hadith.net).

دو - کتابخانه تخصصی علوم حدیث

کتابخانه تخصصی علوم حدیث وابسته به مرکز تخصصی علوم حدیث حوزه در سال ۱۳۸۹ تأسیس شد که دومین کتابخانه تخصصی حدیثی در قم بعد از کتابخانه دارالحدیث است. در حال حاضر کتاب‌های این کتابخانه بیش از ۱۶۰۰۰ هزار جلد رسیده است.

سه - کتابخانه تخصصی علوم قرآن و حدیث آستان قدس رضوی علیهم السلام

کتابخانه تخصصی علوم قرآن و حدیث در فروردین سال ۱۳۸۹ افتتاح گردید. کتاب‌های چاپی این کتابخانه بالغ بر بیش از ۳۰ هزار نسخه و بیش از ۶۲۰ عنوان پایان‌نامه است (ر.ک: www.library.razavi.ir).

چهار - کتابخانه‌های الکترونیکی و مجازی

یکی از پیشرفت‌های خدماتی در عرصه پژوهش که بعد از انقلاب و در دهه ۸۰ آغاز شد تولید کتابخانه‌های الکترونیکی و مجازی است. که در ذیل به مهم‌ترین آنها اشاره می‌گردد:
- کتابخانه دیجیتال نور: که بیش از ۸۰۰۰ عنوان کتاب در سایت این کتابخانه بارگزاری شده که نزدیک به ۵۰۰ عنوان در زمینه علوم حدیث است.

- نرم افزار مکتبه اهل بیت علیهم السلام: با بیش از ۷۰۰۰ کتاب در زمینه علوم اسلامی که بیشتر آن زمینه علوم و معارف حدیث و قرآن است.

- نرم افزار جامع الاحادیث: بیش از ۴۰۰ کتاب حدیثی و مرتبط با آن در این نرم افزار ارائه شده است.

- نرم افزار رجال الشیعه: در این نرم افزار ۱۰۰ عنوان کتاب رجالی ارائه شده است.

- نرم افزار حدیث اهل بیت علیهم السلام: در این نرم افزار بیش از ۱۶۰ کتاب علوم و معارف حدیث که

در موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث منتشر شده، برای محققان ارائه گردیده است.

- نرم افزارهای علوم اسلامی حوزه علمیه اصفهان

بنابر آنچه گذشت، بعد از انقلاب اسلامی علاوه بر گسترش کتابخانه‌های عمومی، به صورت تخصصی نیز توسعه یافته است که کتابخانه‌های تخصصی علوم حدیث جزء آنهاست. هم‌چنین یکی از پیشرفت‌های خدماتی در زمینه پژوهش، تولید کتابخانه‌های الکترونیکی است که خدمت شایانی برای محققان داشته است.

۷. کنگره‌ها، همایش‌ها و نشست‌های علمی

پیش از انقلاب اسلامی تقریباً هیچ‌گونه برگزاری کنگره و با همایش و نشست‌های تخصصی در رابطه با علوم و معارف حدیث دیده نمی‌شود. اما بعد از انقلاب اسلامی با تخصصی شدن رشته‌ها و تولید علم در این رشته شاهد برگزاری نشست‌های علمی، همایش‌ها و کنگره‌های علمی بوده‌ایم. برای مثال مهم‌ترین کنگره‌ها و همایش‌ها در ایران به شرح ذیل برگزار شده است:

ردیف	عنوان کنگره	سال برگزاری
۱	کنگرة بین المللی بزرگداشت ثقة الاسلام کلینی	۱۳۸۸
۲	کنگرة بین المللی بزرگداشت هزاره وفات سید مرتضی علم الهدی	۱۳۹۳
۳	همایش ملی حدیث رضوی	۱۳۹۴
۴	کنگرة بین المللی قرآن و حدیث	۱۳۹۴
۵	کنگرة بین المللی نقش شیعه در پیدایش و گسترش علوم اسلامی	۱۳۹۶
۶	کنگرة بین المللی قرآن و علوم اسلامی	۱۳۹۷

درباره نشست‌های علمی به صورت تخصصی حدیثی، مراکزی همچون انجمن حدیث حوزه، مدرسه قرآن و حدیث جامعه المصطفی، دانشگاه و پژوهشگاه قرآن و حدیث و بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی و . . . صدها نشست علمی برگزار کرده‌اند.

نتیجه

دانش حدیث در عرصه پژوهش بعد از انقلاب رشد گسترده‌ای پیدا کرده است و حتی در اکثر عرصه‌ها در قبل از انقلاب پیشینه‌ای نداشته است. اولین واحد پژوهشی حدیثی با پیروزی انقلاب شروع به کار کرده و بعد از آن مراکز دیگری همچون موسسه علمی دارالحدیث کار تخصصی پژوهشی حدیثی را دنبال می‌کند؛ در عرصه نشریات نیز بعد از انقلاب رویه تخصصی‌بودن را پیش می‌گیرد و نسبت به سایر مجلات علوم اسلامی بیشترین تعداد مجلات را دارا است و تا کنون بیش از ۱۰۰۰ شماره مجله در این رشته به چاپ رسیده است. در عرصه انتشارات نیز بعد از انقلاب بیش از هفت ناشر تأسیس شده‌اند که ناشر کتاب‌های علوم و معارف حدیثی هستند. بعد از انقلاب اسلامی برای برگزاری کرسی‌های علمی و حمایت از تولید علوم حدیثی دو انجمن علمی تأسیس شده‌اند. بعد از انقلاب اسلامی علاوه بر گسترش کتابخانه‌های عمومی، به صورت تخصصی نیز توسعه یافته است که کتابخانه‌های تخصصی علوم حدیث جزء آنهاست. هم‌چنین یکی از پیشرفت‌های خدماتی در زمینه پژوهش، تولید کتابخانه‌های الکترونیکی است که خدمت شایانی برای محققان داشته است. چندین کنگره بزرگ قرآنی و حدیثی و ده‌ها همایش ملی و بین‌المللی و صدها نشست علمی از دستاوردهای پژوهشی بعد از انقلاب در این رشته است.

منابع

1. www.nahjolbalagheh.ir
2. www.isca.ac.ir
3. www.noorsoft.org
4. www.valiasr-aj.com
5. www.nipc.ir
6. fa.wikipedia.org
7. www.qudsonline.ir
8. www.en-eslami.ir
9. www.bustaneketab.com
10. www.behnashr.com
11. www.samt.ac.ir
12. www.zaer-karimeh.ir/books
13. www.darolhadith.ir
14. www.pub.miu.ac.ir
15. www.saqh.ir
16. www.anjomanhadith.com
17. www.hadith.net
18. www.library.razavi.ir
19. www.irandoc.ac.ir